

ԼՐԱԳԻՐ ԱԶԳԱՅԻՆ ԺԱՂԱՔԱԿԱՆ ԵՒ ԱՅԼՆ

ԲԱԺՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

Ամեն անգամ համար ուր այս լրագրի մուտքը...

ԺԸ ՏԱՐԻ ԹԻՒ 27
1903 ՀՈԿՏԵՄԲԵՐ 21 Դ.
(Ն. Տ. Հոկտեմբեր 8)

ՊԱՅՄԱՆՆԵՐ

Իմացություններ, եթե հարկ համար, համառոտագիր...

ԲՈՎԱՆ ԴԱՎՈՒԹԻՒՆ

Կ. պոլսի պատրիարքարանգն ռուս կա...

ԲԱԺՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

“ԱՐՄԵՆԻԱ”

ԺԸ ՇՐՋԱՆԻՆ

1902 ՆՈՅԵՄԲԵՐ-1903 ՕԳՈՍՏՈՍ

18րդ շրջանի բաժնորդագրությունը...

Անոնք որ ԱՐՄԵՆԻԱ ՕԺԱՆԴԱԿ...

Բաժնորդագրությունների կանխիկ վճա...

Կ. ՊՕԼՍԻ ՊԱՏՐԻԱՐԿԱՐԱՆԷՆ

ՌՈՒՍ ԿԱՌԱՎԱՐՈՒԹՅԱՆ
ՂՐԿՈՒԱԾ ՅԵՇԱՏԱԿԱԳԻՐԸ

Ռուսիայի հայ եկեղեցիների կառուած...

Արտասահմանէն եկած լրագրիներէ...

Այդպիսի որոշումներ տրուած լի...

Եւ արդարեւ, ոչ ոք կրնայ անգիտա...

ւունքներն ունին, ինչպէս նաեւ կառա...

Հիմնական օրէնքը (Պալատէնիա)...

Արդ դժուար է ըմբռնել թէ ամէն...

ները վայելող օրինաւոր մարմին մը...

Իրաւ է թէ նոր կանոնադրութեան...

Իրաւ է թէ ինչ ինչ հանգամանք...

կանոն, տեղական և մասնաւոր սեփա-
կանատիրութեան վերաբերող մի քանի
կալուածները վրայ չէ: Ծայրագոյն և
կաթողիկոսական Աթոռի ստացուած-
ներն ամբողջ Եկեղեցիին և իր բոլոր
անդամներին ստացուածներն են: Ընդ-
հանուր աշխարհէն գիտցուած յայտ-
նի եղելութիւն մ'է այս որ Էջմիածնի
և անկէ կախում ունեցող հաստատու-
թիւնները գոյքերը մեծ մասամբ ա-
մենահին ժամանակներէ եկած հասած
են մինչև մեր օրերը, որոնք բարեպաշտ
մարդեր և իշխանութիւններ յատկա-
ցուցեր են Եկեղեցիին և մէկ մասն ալ
Թիւրքիայի, Պարսկաստանի և Հնդ-
կաստանի Հայերը տուած են: Դիւրին
է հաստատել այս ըսածնիս. բայց բո-
լորովին աւելորդ աշխատանք մը կը
լինէր այդ քանի որ 1836 թուականի
Բարձրագոյն կարգադրութեան (Պո-
լոժէնիա) որ Տէրութեան մէկ օրէնքն
է, 117րդ յօդուածը յայտարարած և
ընդունած է պաշտօնապէս թէ չիւ-
րաքանչիւր շարժական կամ անշարժ
ստացուած նախանշանակեալ ի պահ-
պանութիւն որեւիցէ Լուսաւորչական
Հայոց մենաստանի կամ եկեղեցւոյ
կամ նոցին վերաբերեալ աստուածա-
հաճոյ շինուածոց՝ համարի ընդհա-
նուր ստացուած ողջոյն Լուսաւորչա-
կան եկեղեցւոյն Հայոց: Արդէն ու-
րիշ կերպ ալ չէր կրնար լինել քանի
որ Էջմիածնի կաթողիկոսական գերա-
գոյն աթոռը Հայ եկեղեցիի գլուխը
կամ գլխաւորն է, անոր եկեղեցական
դասակարգութեան ծայրագոյն պատ-
րիարքութիւնը, Մայր Աթոռը և
բոլոր հայ հասարակութիւնները ու
թեմերի կեդրոնը, որոնք իրեն կցուած
են իբրև անանջատ անդամներ միևնոյն
մարմնի և անբաժանելի մասեր միևնոյն
Եկեղեցիի:

Այս գաղափարներ խորին կերպով
արմատացած են բոլոր Հայերի սրտին
մէջ. կը համարին թէ իրաւունք ու-
նին յարգել տալու իրենց մասնակ-
ցութիւն ամբողջ ստացուածների պահ-
պանման համար որոնք իրենց սեփա-
կանութիւնն են ինչպէս իրենց նախ-
նիքների սեփականութիւնն էին և հա-
մոզուած են թէ առևտրաբանկ Հայերի
բողոքներին հետ մէկտեղ ուրիշ տէ-
րութիւնների հպատակ Հայերն ալ
ձայն ունին այդ խնդրի մէջ, նոյնպէս
պահանջելու համար իրենց սեփակա-
նատիրութեան և կառավարչութեան
իրաւունքի պահպանումը, որը կաթո-
ղիկոսական աթոռն ու Ռուսիայի հայ
եկեղեցական իշխանութիւններն իրենց
ձեռքի մէջ ունին ոչ թէ իբրև սեփա-
կանատէր, այլ իբրև աւանդապահ,
վերոյիշեալ 117րդ յօդուածի իմաս-
տին համեմատ:

Թոյլ տուէք մեզ աւելցունել նաև
թէ 1836ի Բարձրագոյն կարգադ-
րութեան համեմատ Հայաստանեայց
եկեղեցիի գոյքերի և կալուածների
կառավարչութեան մինչև այժմ գոր-
ծադրուած կերպը, որով այդ վար-
չութիւն կեդրոնացած է կայսրէն
նշանակուելով ընտրուած և հաստա-
տուած և կայսերական բրոկուրօրի մը
հսկողութեան տակ գտնուող Էջմիածնի
Սինօդի ձեռքին մէջ, կայսերական

կառավարութեան նոյն իսկ այդ հսկո-
ղութեան արտադրուող մէկ նշանն էր.
այնպէս որ լիովին երաշխաւորուած
էր այդ հսկողութիւն և իր նախակար-
գութեան պահանջները (prérogative)
իրապէս գահացում ստացած էին:
Ասկէ զատ, օրթոտոքս ուսու եկեղեցիի
գոյքերի և կալուածների վարչութիւ-
նը նոյն եկեղեցիի գերագոյն Սինօդի
ձեռքին մէջ է. ուրեմն Հայերի Սինօդի
վարչութիւնն ալ, իրեն համեմատա-
կան տարբերութիւններն ընդունելով
մէկտեղ (toutes proportions gardées),
կայսրութեան օրինական սկզբունք-
ներին հետ կատարելապէս համաձայ-
նութեան մէջ կը գտնուէր:

Նկատողութեան արժանի է նոյնպէս
որ հռովմէական կաթողիկ եկեղեցիի,
բողոքական եկեղեցիի և մահմէտական
կրօնի պաշտամունքին վերաբերեալ
գոյքերին համար իւրաքանչիւր կրօ-
նական պաշտօնեայնեքն կազմուած և
կայսերական հաւանութեամբ հաս-
տատուած կոնսիստորիաներ կամ մաս-
նաւոր ժողովներ կան որոնց իւրա-
քանչիւրն իր կրօնական կալուածների
կառավարչութիւնը կընէ այնպէս ինչ-
պէս որ 1836ի Բարձրագոյն կարգա-
դրութիւնը արամադրած է Հայ Լու-
սաւորչական եկեղեցիի Սինօդին նը-
կատմամբ: Հետեապէս, Հայ եկեղե-
ցիին համար որոշուած նոր կարգադ-
րութիւնը, այսինքն իր կալուածների
կառավարչութիւնը Պետական նա-
խարարութիւնների ձեռքը յանձնելու
հրամանը, ոչ միայն զինք ալ ուրիշ
եկեղեցիների համար հաստատուած
ընդհանուր օրէնքին ենթարկելէ հետ-
է, այլ և կարելի է նկատուիլ իբրև
բացառիկ որոշում մը, զսպողական
կարգադրութեան մը կամ պատժի մը
բնաւորութիւնն ունեցող:

(Երանուակեթ)

ՀԱՅԵՐԸ ՌՈՒՍԱՅՆԵԼՈՒ ՆԱԽԱՐԱՅԼԵՐ

Լուր կայ թէ Ռուսիայի ներքին
գործերի նախարարէն հրամանագիր
մ'եկեր է մեր վեհ. կաթողիկոսին թէ
այսուհետեւ հայ եկեղեցիներին մէջ Ս.
պատարագի ատեն Ռուսիայի կայսրի
և կայսերական գերդաստանի երկա-
րակեցութեան համար ըսուած աղօթ-
քը ուսներէն լեզուով պէտք է ըսուի:
Նաև կրկին անգամ յանձնարար-
ուել է թէ Հայեր քաղաքային և զին-
ուորական ատեաններին առջև իրենց
օրինական երդումը պէտք է ուսնե-
րէն լեզուով և ուսու քահանայի միջո-
ցով կատարեն և ոչ թէ հայերէն լեզ-
ուով և հայ քահանայի միջոցով ինչ-
պէս կը լինէր ի վաղուց անտի:

ՌՈՒՍԻԱԻ ՀԱՅ ԵԿԵՂԵՑԻՆԵՐԻ ԿԱԼՈՒԹՆԵՐԻ ԳՐԱԽՄԱՆ ԴԵՄ ՅՈՑՅԵՐ

Նոր Նախիչեւանցի գիտ. 13ից հետա-
գրած են եւրոպական լրագրներին.
Երեկ, երբ հայ եկեղեցիի գոյքերը
պէտք էր յանձնուէին կառավարու-
թեան պատուիրակներին, բազմու-
թիւնը մայր. եկեղեցիին առջև հաւաք-

ուած՝ եկեղեցիէն դուրս վաճակեց երէց-
փոխները և դուռները փակելով բան-
լիքներն առաւ պահեց: Հետզհետէ
այնտեղ ժողովուորների թիւն այնչափ
շատցաւ որ սպառնական կերպարանք
մ'առաւ և ո'չ ոստիկանները, ո'չ ալ
հրէշները ջրով, զանոնք ցրուել
կրցան: Հարկ եղաւ ջոկատ մը կողակ
հետեակազօրք բերել տալ որոնք
ցրուեցին բազմութիւնը: Եկեղեցիի
գոյքերի յանձնումը չկրցաւ կատար-
ուիլ:

ԿՈՎԿԱՍԻ ԿԱՌԱՎԱՐՉԱՊԵՏԻ ՄԵԿ ՆՈՐ ՀՐԱՄԱՆԱԳԻՐԸ

Կովկասի կառավարչապետ իշխան
Կալիցին մէկ նոր հրամանագիր հա-
նել է որով գրէթէ պաշարման վիճա-
կի ենթարկած է կարս, Գանձակ,
Ծուլի և Նուխի քաղաքները: Ծառ
մը անձերի մէկտեղ հաւաքուիլն ար-
գիւրուած է և եթէ հրապարակային
տեղեր բազմութեան մէջ գտնուողներն
ոստիկանների հրամանին անմիջապէս
հնազանդելով չցրուին, 3 ամիս բան-
տարկութեան կամ 500 ռուբլի տու-
գանքի պիտի դատապարտուին:

ՄԻՌՈՒՆՈՐ ՀՆՈՒԹԵԱՆ ՀԱՆԴԵՍԸ ԵՋՄԻԱԾՆԻ ՄԵՋ

Միւռնի օրհնութեան հանգէսն
որ նախապէս եղած կարգադրութեան
համեմատ վարագայ խալի (սեպտ.
28/11 հոկտ.) կիրակի օր պիտի կա-
տարէր, վեհ. կաթողիկոսը յարմար
տեսեր է կատարել սեպտ. 6ի կիրակի
օր, օգտուելով բազմաթիւ եպիսկո-
պոսների Էջմիածնի ներկայգտնուելէն,
որոնք եկեղեցիների կալուածների
յանձման խնդրին առթով ժողովի
հրաւիրուած էին:

Հանգէսը չքեղ և սրտայոյգ եղած է:
Մօտակայ տեղերէն երբ իմացեր են,
մեծ բազմութեամբ ուխտաւորներ ե-
կեր լցուել են Էջմիածին:

ԿՈՎԿԱՍԻ ԿԱՌԱՎԱՐՉԱՊԵՏԻ ՊԱՇՏՈՆԱՆԿՈՒԹԵԱՆ ԶՐՈՅՑՆԵՐ

Ռուսքոթի «Հայաբերք»ին մեջ կը կար-
դանք.
Երեսուի թէ Կովկասի կառավարչա-
պետ Կալիցին իշխանի պաշտօնանկու-
թիւնը որոշուած է արդէն: Իրեն յա-
ջորդ պիտի նշանակուի եղբը Զօր.
Վասմունթ' Զարին անձնապահ զօր-
քերուն սպայակոյտին պետը:
Այս պաշտօնանկութիւնը՝ եթէ ըս-
տուգուի, — կըսեն — կրնանք վերադ-
րել այն ձախող քաղաքականութեան,
որոն հետեւեցաւ Կալիցին մեր աղ-
գային կալուածներու գրաւման առ-
թիւ: Կալիցին՝ Հայերը ոչխարներ
ներկայացուցած էր իր վեհապետին,
մինչդեռ հոս ու հոն տեղի ունեցած
ցոյցերը ատոր հակառակը հաստա-
տեցին, ուրկէ նիգօլա Բ շատ դժգոհ
մնացեր է:

Կալուածները՝ հալած իւղի պէս
կլլելու մասին Կալիցինի հաւատարմ-
ները գուցէ պատճառ եղան իր այս
չնորհազրկութեան:

ԱՄԵՐԻԿԱԻ ՀԱՅ ԳԱՂՈՒԹԸ

Ինչպէս արդէն հրատարակած էին
Ռուսիայի հայ եկեղեցիների կալուա-
ծների խնդրին նկատմամբ Ամերիկա-
յի Միացեալ-Նահանգների հայ գաղ-
թը հոկտ. 3 չք. և 4 կիր. օրերն
Պատգամաւորական ժողովն ունեց-
Բրովիտէն քաղաքին մէջ, առաջնոր-
դեր. Յովսէփ Եպ. Սարաճեանի նա-
խագահութեամբ: Ժողովին կը մտ-
նակցէին Ամերիկայի հայաբնակ ք-
ղաքներէն ընտրուած 90 պատգամ-
ւորներ, բոլոր հայ թերթերի խմբ-
գիրները և եկեղեցական հայ պաշտ-
եայները:

Առաջին նստին մէջ ընտրուեց
յանձնախումբ մը Ռուսիայի կայսր-
ուղղութիւն գրութիւնը պատրաստելու
պաշտօնով և նիստը փակուեցաւ հա-
գէհանգստով մը: Կովկասի վեհ.
ցոյցերին մէջ նահատակուած մեր հ-
եղաբայների համար, Կիրակի օր
նստին մէջ ընդունուելով յանձն-
ախումբի պատրաստած գրութիւնը
որոշուեցաւ որ յատուկ պատուիւր
կուլթիւն մը ընկերանալով առաջնոր-
Սրբազանին՝ երթայ Ուօշինկըն
առևտրական դեսպանին յանձնէ
գրութիւն: Ընտրուեցաւ նաև 6
համար Միայուն յանձնախումբ
որ պաշտօն պիտի ունենայ Ամերիկ-
Հայ գաղութի կողմէն դիւանագիտ-
կան և այլ դիմումներ ընկու ազգա-
պնպիսի աղէտների միջոցին երբ
միջական դիմումներ ընկու կամ
լոցներ ձեռք առնելու պէտքը
զգացուի: Ժողովը հարկ համար
նաև հեռագրել վեհ. Հայրիկին,
նորհակալութիւն յայտնելու համ-
մեր եկեղեցապատկան իրաւունքն
պահպանման մասին իր ցոյց տու-
կորովին նկատմամբ:

ԵԳԻՊՏՈՍԻ ՀԱՅ ԳԱՂՈՒԹԸ

Եգիպտոսի հայ գաղութն օր, ինչ-
պէս արդէն հրատարակած ենք, Ռ-
սիայի հայ եկեղեցիների կալուածների
խնդրին նկատմամբ Գահիրէի եկեղ-
ցիին մէջ ժողով գումարած և իր
առաջնորդ Գեր. Յովսէփ Եպ. Այվ-
եանի ստորագրութեամբ հեռագիր
ղրկած էր վեհ. Հայրիկին, անոր
րովի վարմունքի համար համակր-
քի և հիացման զգացումներ արտ-
այայտելով, հանրագիր մ'ալ պ-
րաստեր է Ռուսիայի Ցարին զրկու-
համար: Գահիրէի մէջ ստորագրու-
է արդէն այդ հանրագիր և Առաջն-
դարանի դիւանապետ Տիար Ն. Ար-
զարմ տարեր է զայն Ալեքսանդր-
ուր նոյնպէս բազմաթիւ Հայեր փ-
թացեր են ստորագրել: Ալեքսան-
րիայի մէջ ալ այս խնդրի համար
միթիւնկմը գումարուել և հեռագրու-
է վեհ. Հայրիկին:

Կ.պօլսէն կը հեռագրեն հոկտ.15ին.
«Անգլիական դեսպանը Բ. Դրան ծանուցագիր մը յանձնեց որով կը պնդէ Պէրլինի գաղտնագրի բոլոր յօդուածներն անմիջական գործադրուածն վրայ, և մասնաւորապէս այն յօդուածներն որոնք կը վերաբերին յուսկին նահանգին, Հայերի կացուածն և ներդուցներն փակման: Իտալական դեսպանն ալ ոյժ պիտի տայ այդ գիտումի:»

ՐԱՖՖԻԻ ՄԱՀԻ

15 ԱՄՍԵԱԿԻՆ ԱՌԹՈՎ

15 տարիներ անցած են այն տխուր թուականէն ի վեր որ մեր ազգային առաջնակարգ վիպասանի գրիչը յաւիտեան դադրեցաւ գրելէ և իր մահագոյծ տարածուեցաւ յանկարծ աշխարհի ամէն կողմ գտնուած ընթերցասէր Հայերին մէջ:

Րաֆֆին մեռած է 1888 ապրիլ 24/6 մայիսին:

Մարդիկ կան որոնք մեռնելէ յետոյ ալ միտ կը յիշուին իրենց գործերով և ընդհանուր պաշտումին առարկայ դառնալով կանաչանան: Ասելուդ է ըսել որ Րաֆֆին ալ անոնցմէ է:

Բայց տարիներ իրար ընթացքին մէջ յարմար կը լինի երբեմն երբեմն կանգ առնել մի քանի թուականներ վրայ, այդ մեծ մարդերի անուններ և իրենց կեանք մասնաւորապէս յիշեցունելու և անոնց յիշատակներով ոգևորելու համար: Րաֆֆի մահի 15ամեակը կուգայ յարմար ատենին յիշեցունել մեզ ազգային գրականական այն մեծ գործիչ որ իր գրչով քիչ չնպաստեց ազգային ոգիի արածարծման և ինքնապաշտպանութեան գաղափարի տարածման թէ՛ Ռուսիայի և թէ՛ Տաճկաստանի Հայերին մէջ: Անմահ Գրիգոր Արծրունիի աշակցութեամբ յաջողեցաւ իր վէպերի միջոցով այնպիսի շունչ մը փչել Հային որ թմրած ժողովուրդն իրեն մէջ ոյժ մը գտաց ինքնապաշտպանութեան կռուին համար և ըսկսաւ շարժիլ ու պատրաստուիլ յառաջանալու համար դէպի Հայ ազգային վեհ իտեղ:

«Կայծեր», «Յենթ», «Դաւիթ բէկ», «Պատուէլի և Կարինայի հեղինակը, գրագէտ Րաֆֆին, ծանօթացուցած են արդէն իր աշխատասիրած գիրքեր: Բայց ամէն ազգի մէջ ալ ընթերցող ժողովուրդն ընդհանրապէս կը հետաքրքրուի նաև կենսագրութեամբ իր գրական մեծ գործիչներին, իր պաշտած հեղինակներին: Իսկ Րաֆֆիի ներքին կեանքին վրայ շատ քիչ բան կայ հրատարակուած:

Րաֆֆի մահի 15ամեակին առթով յարմար տեսնեմք Րաֆֆիի, մեր ազգային այդ մեծ գործիչի, ունեցած կեանքն ալ փոքր ի շատէ ծանօթացուցած լինել Արմենիայի ընթերցողներին, արտագրեով փ. Վարդապետեանի 1894 թուականին թիֆլիս հրատարակած ՀՈՐԻՁՈՆ գրականական հանգէսի Ա գրքին մէջ Րաֆֆիի կեանքից վերնագրին տակ լայն տեսութեամբ յօդուածը, որը գրած է Րաֆֆիի բարեկամ գրագէտներէ մին, Երրվանդադի, որ Րաֆֆիի հետ հրապարակաւ սաստիկ վիճաբանութեան բռնուած Աղայեանցի ալ ջերմ բարեկամը լինելով: Զինարար կասկածուիլ Րաֆֆիի մասին կոյր կողմնակալութեան մը մէջ և այս կերպով աւելի կը փայլի Րաֆֆիի արժանիքը ոչ միայն իր հրատարակած գիրքերի ալ և իր ներքին կեանքի մէջ, որին նաև կուգէին հարուածել իր գաղափարի հակառակորդներ որովհետև իրենց աւելի դիւ-

րին կերէէր այդ կերպով գաղափարեցունել և չփոթել դիւրահաւան ամբողջ միտքը: Ներքինը չկրնար արտաքինն պէս պարզ երևիլ ամէնի աչքին, մասնաւոր հեռու եղողներին:

* *

ՐԱՖՖԻԻ ԿԵԱՆՔԻՑ

I

Չեմ յիշում ինչ օր էր, բայց գիտեմ որ 1883 թուականի օգոստոս ամսի կէսին էր, երբ ես առաջին անգամ տեսայ Րաֆֆիին: Ես նոր էի թիֆլիս եկել և առաջին ջերմ փափաքս էր տեսնել այն մարդուն որ, իմ կարծիքով, հայ ազգի վշտերի ու դառնութիւնների ամենաեղանդուն թարգմանը և նրա նուիրական գաղափարների ամենատաղանդաւոր արտայայտիչն էր: Նրա ոգևորիչ գրիչը ինձ վրայ խոր տպաւորութիւն էր գործել: Նրա անունը ինձ համար անզուգական էր: Այդ անունով ես շատ անգամ էի կոչել և թշնամացել վիպասանի գաղափարի հակառակորդների հետ:

Երեկոյ էր, երբ ես իմ մի բարեկամի հետ մտայ Րաֆֆիի մօտ: Այդ ժամանակ վիպասանը բնակվում էր Սօլալի թաղում, մի փոքրիկ հայ բուրժուայի տանը:

Անցնելով բաւական ընդարձակ մի բակ, մենք փայտեայ սանդուղքով բարձրացանք բակի խորքում գտնվող տան վերին յարկը: Առաջին բանը, որ այստեղ աչքի ընկաւ, տրօպիքական ծառերը, ծաղիկները և բոյսերն էին, որ մի փոքրիկ անտառ էին կազմում պատշգամբի մի ծայրից մինչև միւսը: Ոտ զննելով այդտեղ, մենք զգացինք վերին աստիճանի ախորժելի մի բուրմունք, որ տարածել էր օդի մէջ բազմատեսակ ծաղիկների անոյշ խառնուրդը: Բուսականութեամբ հարուստ արևելքում ծնված բանաստեղծն իւր անշուք բնակարանը շրջապատել էր բնութեան գեղեցիկ և գոյնզգոյն ժապաւէնով, որ մի առանձին հրապոյր էր տալիս նրան արտաքուստ:

Բնակարանը բաղկացած էր երկու ոչ այնքան մեծ սենեակներից, որոնք միմեանցից բաժանված էին փոքրիկ նախասենեակով: Մի քանի սևագոյն աթոռներ, մի հատ ասիական թախտ պարսկական գորգով ծածկված և բարձրով զարդարված, պատի առջև դրած մի պահարան գրքերով լի — այս էր Րաֆֆիի կաբինետի ամբողջ կահ-կարասին: Այնուհետև լուսամուտների յատակների վրայ, անկիւններում, դուրս և ներսը, ամեն տեղ ծաղկամաններ:

Սենեակում տիրում էր կիսախաւար: Գրասեղանի վրայ վառվող կանաչադոյն լուսամուտիով ծածկված մի զոյգ մոմերի լոյսը տարածվել էր հաստակազմ գրքերի վրայ, որոնց մէջ աչքի էին ընկնում Հայկազեան բառարանի ահագին հատորները: Այդ սեղանի քով նստած էր մի մարդ, բաւական մեծ զխով, լայն, բարձր, կնճառտ և քունքերի մօտ դուրս ցցված ճակատով, թանձր ու սև ունքերով, խիտ բեղերով և կարճիկ միւրուքով,

ուր հազիւ նշմարվում էին քանի մի սպիտակ թելեր: Նրա դէմքի գոյնը թուխ էր, արտայայտութիւնը առաջին անգամ տեսնողի համար անհիւրընկալ, չթունքները սեղմված, աչքերը հիւանդոտ:

Դա էր այն մարդը, որի «Կայծեր»-ը մի քանի ամիս էր արդէն բոցավառել էր հայ երիտասարդութեան սրտերը, ամեն տեղ յուզմունք բարձրացնելով և ազնիւ զգացումներ շարժելով: Տեսնելով Րաֆֆիին նստած, ինձ թւաց, որ նա բարձրահասակ է և յաղթանդամ: Բայց երբ նա ոտքի կանգնեց մեզ ընդունելու, երևեց միջին հասակից էլ քիչ ցածր, կարելի է ասել, մի փոքրահասակ մարդ:

Ինձ տիրեց մի տարօրինակ զգացում, գուցէ նման բարեպաշտ մարդու երկրկամութեանը, երբ առաջին անգամ ոտ դրի այդ մարդու սենեակը: Ես պանսիօնի աշակերտուհի չէի, որ, բանաստեղծութիւններով յափշտակված, նրանց հեղինակներին երևակալէի երկրային հրեշտակներ, օժտված թէ՛ բարոյական և թէ՛ արտաքին առանձնաշնչով: Ես տղայուհի էի, և այնպէս, ես ոչ միայն Րաֆֆիի գաղափարների երկրպագուն էի, այլև սիրում և յարգում էի նրա անձնաւորութիւնն իսկ, հեռուից հեռու, անտես, անծանօթ: Մինչդեռ, չը պիտի թագնեի, այդ անձնաւորութեան մասին գաւառներում շատ էլ նպաստաւոր կարծիք չէր տիրում: Սակայն թուում էր ինձ, մի մարդ, որ այնքան ընդունակ է բարձր գաղափարների թարգման լինելու, մի մարդ, որ այնպիսի մաքուր զգացումներ է ներշնչում ժողովուրդին — չէ կարող լաւ հոգի չունենալ: Գիտէի նոյնպէս, որ սովորաբար միևնոյն չափն են գործածում թէ՛ հասարակ մահականացուների և թէ՛ բացառիկ անհատների բարոյական արժէքը որոշելիս: Զգում էի, որ եթէ Րաֆֆիի անձնական մասին լաւ կարծիք չէ տիրում — մեղաւորը ամբողջ շտապ եղրակացութիւնն է, մի կարճատես, կիսակիրթ ամբողջ, որ չէ կարող թափանցել իւր բարոյական և մտաւոր առաջնորդների ներքին աշխարհը, հոգեբանօրէն բացառել և արգարացնել նրանց կարծեցեալ թերութիւնները:

Րաֆֆին գրում էր, ուստի մեր այցելութիւնը շատ էլ յարմար ժամանակ չէր և պէտք է անախորժ լինէր նրա համար: Բայց մի դիւրեկան ժպիտ լուսաւորեց այդ ըստ երևոյթին մաշված մարդու թախմալի դէմքը, երբ նա մեզ տեսաւ: Իւր ցաւագար աչքերը շփելով, նա սեղմեց մեր ձեռքը, հրաւիրեց նստել և իսկոյն ծառային հրամայեց մեզ համար թէյ բերել:

Մեր խօսակցութիւնը սկզբում դանդաղ, յետոյ դարձաւ ամփոփ ու կենդանի և տեւեց մինչև ուշ երեկոյ: Այդ ժամանակ էր, որ «Մեղու» լրագիրը իւր աշխատակից Հայկունի բերանով (Յովակիմ Գեղամեանց) արշաւանք էր սկսել Րաֆֆիի դէմ: Վիպասանի երկրպագուները վրդովված էին այդ արշաւանքով, ես ինքս շատ անգամ անզուսպ կռիւներ էի ունեցել

Բազում մեղուականների հետ, որոնց ատելութիւնը Րաֆֆիի դէմ այդ ժամանակ հասել էր իւր գագաթնակէտին: Ինքը վիպասանը սաստիկ վշտացած էր Հայկունի յարձակումներէրից: Բնական էր, որ նրա խօսակցութիւնը պատէր այն գրականական բանականութիւնը, որ տիրում էր այդ մասին «Մշակ» և «Մեղու» լրագրիներին:

Նա պարզում էր իւր հակառակորդների արշաւանքի բուն շարժառիթը, որ մինչև այդ ժամանակ ինձ համար շատ էլ պարզ չէր: Եւ որքան նա շատ էր յարձակվում մեղուականների վրայ, այնքան այդ մարդիկ ինձ համար անախորժ էին դառնում, թէև միւս կողմից շատ էլ ախորժելի չէին վիպասանի միակողմանի դատողութիւնները և անձնական, կրքոտ հարուածները:

— Եթէ այդ մարդիկ, — ասում էր նա, — միայն կարճատես, յետադէմ և անմիտ լինէին, ես այսքան չէի վրդովվիլ: Բայց նորա խորամանկ էլ են — ահա ինչն է ատելի: Նրանք ոչ մի տող առանց վատ նպատակի չեն գրում: Նրանք զեկավարվում են եղուիտական ձգտումներով, թէև զուրկ են եղուիտների խելքից: Նրանք միջոցներ չեն խնայում, նրանց համար ամեն մի վատ միջոց ներելի է, միայն թէ փաստն ինձ: Ուշադրութեամբ էք կարգացել այդ Հայկունի յօդուածները: — Այո, մասամբ:

— Եթէ դուք այստեղի գործերին տեղեկ լինէիք, այդ յօդուածների մէջ կը գտնէիք շատ ստոր ակնարկներ, այո, նոյն իսկ մատնութիւն:

Դուրս թափելով իւր սրտի առաջին թոյնը, Րաֆֆին հանգստացաւ և այնուհետև երևան եկաւ մի հեգնասեր, նոյն իսկ սրամիտ, մարդ: Խօսակցութեան նիւթը նոյնն էր, բայց որպիսի սառնութեամբ էր նա ծաղրում իւր հակառակորդներին: Մի կարճ համեմատութիւն, մի թեթեւ նկարագիր պատկերացնում էր այդ մարդկանց ամբողջ բարոյական աշխարհը: Իւր իւր սառն հեգնութեամբ Րաֆֆին աւելի էր ազդում ինձ վրայ, քան կուտաղի յարձակումներով:

— Ով ուզում է հայ գրականութեանը ծառայել, — փոխեց նա դարձեալ իւր խօսելու տօնը լրջութեան, — պէտք է առաջ սովորի դիմանալ սև նախանձի և ատելութեան հալածանքներին: Ամեն մի հայ իրան առնուազը մի նպալէօն է համարում, և դուք չէք կարող ապացուցանելուր նա պէտք է հասարակ զինուոր լինի: Պատմական անմիաբանութիւնը մեր լրագիրներին համար թուրքակի երգ է դարձել: Բայց ոչ ոք մեզանում այնքան նախանձոտ և չարահոգի չէ, որքան լրագրական գաճաճները: Ամենացաւալին այն է, որ գիտութիւնը ու կրթութիւնն էլ չեն օգնում հային: Քանի քանի համալսարանականներ կան, որոնց դաւանած սկզբունքները պատիւ չէին բերիլ մեր հին խալիֆաներին անգամ: Պէտք է հենց այդպիսիներին դէմ կռիւ մղել, հենց նրանց մտրակել, եթէ ոչ — տգիտութիւնը իրան

արդարացիորէն պատճառներ չատ ու-
նէ: Եւ մենք կը վաւերացնենք, գոնէ ես վճ-
ռել եմ անդադար կապել, թող ինչ-
քան ուղղում են հայհոյեն: Մի մարդ,
որ հաւատում է իւր քարոզած գա-
ղափարներին անպայման սրբութեանը,
նրա համար գոյություն է հաւածվելը:
Մեր կողմն է նոր սերնդի անկեղծ
համակրութիւնը և ոգևորութիւնը,
նրանց կողմն է հինը, քաղաքացիական
նեխովածը: Թող որքան ուղղում են
կատարեն, փրփրեն, ոչինչ չեն կարող
անել ժամանակի պահանջներին դէմ...

Ջարմանալի հաւատ և եռանդ էին
զգացվում վիպասանի այդ խօսքերի
մէջ: Այդ բոլորն էին նա իմ աչքում ե-
րևում էր կեանքի դառը փորձերի
քուրախում ձուլված և կարծրացած
մի մարտիչ, որին անկարելի էր շեղել
մի անգամ արդէն բռնած դիրքից:
Ոչ մի բան այնքան չէր կարող խրա-
խուսել մի երիտասարդի, որ իւր սըր-
տում զգում էր զբաղանակաւ ասպա-
րէզը մտնելու անյաղթելի փափաք,
ոչինչ, քան մի այդպիսի մարդու հա-
ւատով արտասանած այդ խօսքերը:

Ես դուրս եկայ Բաֆֆի բնակա-
րանից ամենալաւ տպաւորութեան
տակ: Թուում էր ինձ, որ այդ մարդու
եռանդը, տոկոսնութիւնը, հաւատը և
ինքնավստահութիւնը կարող են ամե-
նաթերահաւատ մարդուն անգամ
ոգևորութիւն ներշնչել:
(Շարունակելի)

ՄԱԿԵԴՈՆԱԿԱՆ ԼՈՒՐԵՐ

Պորիս Սարաֆօֆի սպանուելը որ Կ.
պօլսի լրագիրներն իմացուցած էին, սուտ
եղած է: Սէլէի մէջ 600 թիւրք զօրքերի
և 3 խուճառ ապստամբների միջև ընդհա-
րում մը պատահած միջոցին, մի քանի
ժամ տևող կատաղի կռուէ մը յետոյ,
Պորիս Սարաֆօֆ 600 մարդի գլուխն
անցած երևան եկաւ կռուին տեղը և
չըլապատեց թիւրք զօրքերն որոնցմէ 40ը
միայն կրցան փախչիլ: Ընդամեններն ա-
մէնքն ալ կոտորուեցան:

— Թէ և թիւրք լրագիրներին ամէն օր
հրատարակածներին նայելով, թիւրք
զօրքերը յաղթած են ապստամբութիւնը
զապել և կռուող Մակեդոնացիներն, ո-
րոնք աւազակախումբեր կանուանեն ի-
րենք, կամ փախած և կամ անձնատուր
եղած են, բայց իրողութիւնն այս է որ
ապստամբական շարժումները հետզհետէ
աւելի ընդարձակուած են և չնայելով
թէ թիւրք կառավարութիւնն մեծ բազ-
մութեամբ զօրք լեցուցած է Մակեդո-
նիայի մէջ, ապստամբներն ասպատակային
խուճառներ կազմած յանկարծակի ընդհա-
րումներ կուենան թիւրք զօրքերի հետ
զանազան դիւղերի մէջ և բաւական վը-
նասներ կը հասցունեն անոնց: Տինամիդն
ալ կը շարունակէ իր դեր կատարել այս
կամ այն հանրային շէնքը կամ վնասներ
համարուած տեղերը քանդելու կործա-
նելու համար: Պատերազմաւոր թիւրք
կուսակցութիւնն անտանելի կը գտնէ
այս վիճակ և Պուլկարիան իրեն զրգուիչ
և պատճառ նկատելով կը դրդէ սուլթա-
նին որ անմիջապէս պատերազմ հրատա-
րակէ Պուլկարիայի դէմ: Բայց սուլթանն
աւելի հեռուն նկատելով և խորհելով
թէ այդ պատերազմի մէջ յաղթէ ալ,
յաղթուի ալ, միշտ թիւրքիան պիտի
վնասուի, կը վարանի դեռ հետևել պա-
տերազմի կուսակցներին թեւադրութիւն:

Ներին, թէ և պատերազմի պատրաստու-
թիւնները կը շարունակուին անընդհատ:
Շատերի կարծիքով պատերազմն անխու-
սափելի կերևի, որովհետեւ, ինչպէս դա-
րաւոր փորձերը ցոյց տուած են, թիւր-
քիան անընդունակ է բարենորոգումներ
ընելու և իր ժողովուրդներ սիրաշահելու
և այսպիսի վիճակի մը մէջ ալ անկարելի
է որ Մակեդոնիան հանդարտի բոլորովին:
Ամէնքն այժմ անհամբերութեամբ կը
սպասեն այն ծանուցադրի որ Ռուսիայի
և Աւստրիական զորքի կողմէն պիտի
յանձնուի սուլթանին այս օրեր: Բոլոր
մեծ տէրութիւններն իրենց հաւանու-
թիւն տուած են այդ երկու տէրութիւն-
ներին նոր կազմած բարենորոգումներ
ծրագրին, որի պարունակութիւնն առ
այժմ գաղտնի պահուած է և այդ մասին
հրատարակուած տեղեկութիւնները կան-
խահաս և ենթադրական կը նկատուին:

ԻՏԱԼԻԱԻ ՎԵՀԱՊԵՏՆԵՐՆ Ի ՖՐԱՆՍԱ

Ինչպէս արդէն հրատարակած էինք,
Իտալիայի վեհաժողովը իմանալէ թագաւորն
ու էլէնա թագուհին անցած չորեքշաբթի
Բարիդ հասան և մինչև կիրակի հոն մնա-
լով մեկնեցան երեկոյին: Ժողովուրդը մեծ
ոգևորութեամբ խանդավառ ընդունելու-
թիւն մ'ըրաւ իրենց: Աւելորդ է ըսել որ
կառավարութեան կողմէն ճաշկերոյթներ,
թատերական ներկայացումներ, զօրահան-
դէս տրուեցան անոնց պատուելու համար:
Այս այցելութիւնն քաղաքական մեծ նշա-
նակութիւն մ'ունեցաւ, երկու ազգերին
միջև նոր մերձեցման մը յայտարար նշան
դառնալով, թէ և Իտալիան շարունակէ
տակաւին երբեակ դաշնակցութեան ան-
դամ մնալ:

ԹԱՆՈՒՑՈՒՄՆԵՐ

ԱՐՄԷՆԻԱ ԼԻՆԶԻ

Հեղինակի պատկերմունք և ինքնա-
կենսագրութեամբ: Գրեց Գ. Տօմա-
պետեան: Գինը ճանապարհածախքով
3 ֆրանգ: Դիմել աշխատասիրողին
117, Godolphin Road, LONDON W.

ԹԱՆՈՒ ԳԻՐՔԵՐ

Արմենիայի խմբագրատան մէջ
ծախու կը գտնուին հետեւեալ գիր-
քերը որոնց առջև նշանակուած գի-
ներին մէջ հաշուուած է նաեւ զրկե-
աւ փոստի ծախքը:

Ծրարները ապահովագրուած
(recommandé-registré) ստանալ ու-
ղղները պէտք է որ ամեն մէկ ծրա-
րի (մինչև 2 քիւ) համար 25 սանթիւս
ապահովագրութեան ծախքը վճարեն:

Արմենիայի խմբագրատան մէջ ծա-
խու գտնուած գիրքերի մանրամաս
ցուցակը հրատարակուած է Արմենիայի
17րդ շրջանի 38, 39 և 40 թիւերին
մէջ:

Այդ թիւերէն յատկապէս աւելի
տպած լինելով, պատրաստ ենք ձրիա-
պէս զրկել անոնց որոնք կը փափա-
քին մեր գրացուցակներ ունենալ,
եթէ դոնէ 50 սանթիւս զրկելով գիրք
ուղղեն մեզնէ նախապէս. այդ ուղղուած
գրքի ծրարին մէջ գրուելով կը շը-
կուին գրացուցակներն ալ:

Ամեն երկրի փոստերը, քանի՜ սան-

թիւի համար ալ լինի, մանտառը
փոստ կուտան մեզ վճարուելու համար
Մարտիլի մէջ:

ԻՄ ՀԱՅՐԱՍՊԱՆ ԸՆԿԵՐՈ

(Կ. ՊՈԼՍՈՑ ՀԱՅՈՑ ԿԵՆՏՐԵՆ ԱՒՆՈՒԱԾ
ՄԻ ԻՐԱԿԱՆ ՎԷՊ)

ԳՐԵՑ ԱՂԼԱՐԻՐ

Այս հետաքրքրաշարժ գրուած էր
ներկայացունէ ընտանեկան տխուր
պատկերներէ մին ուր կը տեսնուի թէ
անբարոյական մի հայր իւր ազգական-
ուած վարքուբարքով որչա՞փ չարիք-
ներէ պատճառ գարձած է և վերջ է
վերջոյ ինք ալ իւր որդու ձեռքով
սպաննուած և անհետացած է աշ-
խարհէ: Գին 1 ֆրանգ:

ՄԻ ՊՈԼԿԱՐ ՀԱՅՐԵՆԱՍԷՐ (ՀԱՔԱՐԻԱ ՍԹՈՅԱՆՈՎ)

ՖՐԱՆՍԵՐԵՆԷ ԲԱՐԳՄԱՆԵՑ
ԾԿՐՏԻՑ ԳՈՐԹՈՒԳԱՆԱԾԱՆ
1894

Պուլկարիայի անկախութեան հե-
րոսներէ մէկին, Ջաքարիա Սթոյա-
նովի, որ իր ընդունակութեան շնոր-
հով յաղթեցաւ մի լեռնաբնակ գիւ-
ղացի հովուի պարզ վիճակէն հետզ-
հետէ արհեստաւոր, վարժապետ, յե-
ղափոխական գործիչ, խմբագրապետ
և վերջապէս ազատ Պուլկարիայի Ազ-
գային ժողովի նախագահ դառնալ
խիստ հետաքրքրաշարժ կենսագրու-
թիւնն է, ուր ուշադրութեան արժանի
տեղեկութիւններ կան նաեւ Պուլկա-
րիան թիւրքի լուծէն ազատելու աշ-
խատող պուլկար հայրենասէր յեղա-
փոխականների գործունէութեանը մա-
սին: Սկիզբը դրուած է նաեւ հեղի-
նակին, Բրոֆէսէօր Լուի Լըժէի, և
թարգմանչին միջեւ եղած թղթակ-
ցութիւնը այս գրքի հայերէն թարգ-
մանութեանն առթով:

Հեղինակը շատ իրաւամբ կը գրէ
իր յառաջաբանի վերջ թէ «Ջար-
մանք պիտի պատճառէ ինձ եթէ ըն-
թերցողների հետաքրքրութիւնը
չարժի պետական մարդ դարձած մի
գիւղացիի այս վաւերական պատմու-
թեան վրայ»:

Գինն է փոստի ծախքով մէկտեղ
1 ֆրանգ և 40 սանթիւս:

Տարածելու համար մեծ քանակու-
թեամբ առնողներին 25 % զեղչ կը
լինի:

(Պարսկաստանի Հայերին համար
1 ֆրանգ է:

ԺԲ

ՀՐԱՏԱՐԱԳՈՒԹԻՒՆ Մ. ՓՈՐԹՈՒԳԱԼԵԱՆ

ՆՄՈՅՇՆԵՐ

Մ. ՓՈՐԹՈՒԳԱԼԵԱՆԻ
ԳՐԱԾ ՈՏԱՆԱՒՈՐՆԵՐԷՆ

Մ. Փորթուգալեանի գրած հայրե-
նասիրական ոտանաւորներէ մի քանի
ամփոփուած են այս տետրակի մէջ իր-

բեւ նմոյշներ զանազան քաղաքների
մէջ և զանազան տպաւորութիւնների
տակիւրերէն: Գրած ոտանաւորներին
որոնք ժամանակին հրատարակուած չի
լինելով կորսուած են այժմ: Այն մի
քանի ոտանաւորներ որոնք իբրեւ նմոյշ
ամփոփուած են այս տետրակի մէջ,
ցիւր և ցան կը գտնուին Կ. Պոլսու առ-
պագրուած ազգային երգարանների
մէջ՝ որոց վերստին ապագրութիւնն
վաղուց արդէն արգելուած է, և Ասիո
և Արմենիա լրագիրներին մէջ: Նմոյշներ
մէջ փոքրիկ տեղեկութիւններ առը-
ւած են նաեւ թէ այդ ոտանաւորներ
ինչ տպաւորութիւններ տակ ներշն-
չուելով դրուած են: Գին 15 սանթիւս
ՀՐԱՏԱՐԱԳՈՒԹԻՒՆ Մ. ՓՈՐԹՈՒԳԱԼԵԱՆ

Մ. Փորթուգալեանի հրատարա-
կած գիրքերին վրայ մասնաւոր զեղչ
կը լինի Պարսկաստանի Հայերին հա-
մար որոնց կը շըկուի փակագծի մէջ
նշանակուած գիներով:

Ա. ՀԱՅ ԴԻՏՈԱԶՆՈՒՀԻ ՄԷ (Մպաւած)
Բ. ՀԱՅ ԳԻՒԼԱՏԻ
Գ. ՍԱԼՄՈՍ ԻՍՐԱԵԼԻ

Դ. ԱԶԱՏՈՒԹԻՒՆ ՊՈԼԿԱՐԻՈՑ ԵՒ
ԿԵՆՏՐԵՆԻ ԳՈՒԼԱՐ ԱՊՍԱՄ
ԱՊՍԱՄ (Սպաւած)

Ե. ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԹՇՈՒՆԵՐԸ. — (Հայաս-
տանցիների պանդխտութեան տխուր
հետեւանքների մէկ փոքրիկ պատկեր
կը ներկայացունէ վիպական կերպով)
Գին (90 սանթիւս) 1 ֆրանգ 20 սանթիւս

Զ. ԳԱՄԱԻ ԲԱԹԻՈՒՆ — ԺՈՂՈՎՐԴԱԿԱՆ
ԸՆԹԵՐՆԱԿԱՆ ԵՒ ԱՅԼԱՅԻՆ ԱՆՎԱՐՈՒ-
ՄԸ (Սպաւած)

Է. ԼԻՆԶԻ ԹՐԵՆԴԸ ՏԱՃԱԶԱՅԱՍՏԱՆԻՄ
(Մպաւած)

Ը. ԹԻՒՐԿԻԱԻ ՀԱՅՈՐՆ ԵՒ ԻՐԵՆՑ ԳՈ-
ՑԻՆԵՐ (Թիւրքիայի Հայերին և իրենց
դրացի ազգերի վրայ վիճակագրական
և ցեղաբանական ամփոփ և հետա-
քրքրաշարժ տեղեկութիւններ կը պա-
րունակէ: Թիւրքահայաստանի մէջ բը-
նակող այլ և այլ ազգերէ բնակչների
թուին բաղդատական մէկ ցուցակ
ալ կցուած է տետրակին վերջը): Գին
50 սանթիւս (35 սանթիւս):

Թ. «ԱՐՄԷՆԻԱ» ՅՈՒՇԱՐԱՐ (Արմենիայի
Մտերմընի թիւերը այժմ բոլոր
վին ապաւած և միեւնոյն ժամանակ
շատերի հետաքրքրութեան առարկա
դարձած լինելով, այդ շրջանի էլ Մ.
Փորթուգալեանի գրած առաջնորդող
յօդուածներէն դէթ 30ի չափ ամփոփ-
ւած են Յուդաքարի մէջ որ ութսուն
գիրքով 124 երեսներէ կը բաղկանայ)
(1 ֆրանգ) 1 ֆր. 40 սանթիւս

Ժ. ՎՐԷԺ (Պուլկարիայի մէջ թիւրքերի
արած բարբարոսութիւններէն մի փոք-
րիկ պատկեր կը ներկայացունէ և ցոյց
կուտայ թէ Պուլկարիան ինչպիսի մի-
ջոցների գիւմած են իրենց վրէժ լու-
ծելու համար): (15 սանթիւս), 20 սանթիւս

ԺԱ. ԲՈՒՄԱՍ ԲՈՒՄԱՐԻՍ (Յունաստանի մէջ
Թիւրքերի արած բարբարոսութիւն-
ներէն մի փոքրիկ պատկեր կը ներկա-
յացունէ և ցոյց կուտայ թէ Յոյներ
ինչպիսի միջոցների գիւմած են իրենց
վրէժ լուծելու համար): (0,15 սանթիւս)
20 սանթիւս

ՅՆՕՐԷՆ — ԻՍՐԱԵԼԻ
Մ. ՓՈՐԹՈՒԳԱԼԵԱՆ

ՄԱՐՍԷԼ
Հայերէ տպարան Մ. Փորթուգալեանի
Le Gérant: François CARRIERE
Marseille. — Imprimerie du Midi